

OPĆI SPISI U MODERNOJ ARHIVISTICI

Gordan GRZUNOV
Državni arhiv u Pazinu
Pazin, Vladimira Nazora 3

UDK 930.251“1945/..“
Stručni članak

U Radu se obrađuje problem sređivanja novijeg arhivskog gradiva nastalog nakon 1945. godine. Fokus je na sređivanju tzv. *općih spisa*, tj. cjelina gradiva kod kojih se pri nastajanju nije primjenjivao nikakav sustav odlaganja spisa, već su oni odlagani samo po sustavu rastućih urudžbenih brojeva, bez obzira na njihovu potpunu sadržajnu raznolikost.

Iznose se rezultati upitnika provedenog među arhivistima za potrebe ovog rada, a kojem je svrha bila prikupiti iskustva, rješenja i mišljenja kolega te pristupe koji se koriste u drugim arhivima.

Na kraju se iznosi sinteza zaključaka u vidu navođenja faktora bitnih za odabir načina sređivanja pojedinog fonda kao i preporuke za primjenu tih faktora.

Ključne riječi: sređivanje arhivskog gradiva, opći spisi.

Keywords: arrangement of archives, general records.

Parole chiave: sistematizzazione del materiale archivistico, atti generali.

Uvod

Oksimoron već u naslovu. Opći spisi i moderna arhivistika – nespojivo.

Arhivistika se nimalo ne razlikuje od ostalih profesija u svojoj sklonosti ka svojevrsnim *apsolutnim istinama* ili *kolektivnim mantrama*. Te su obično podložne periodičkim ili pomodnim smjenama pa će današnja možda već sutra biti zamijenjena nekom drugom, ali ima i onih koje se u određenom razdoblju toliko ukorijene u razmišljanje i praksu profesionalaca u određenom polju da postaju nepisano pravilo i norma, iako im je vrlo često utemeljenost u teoriji i na znanstvenim dokazima zapravo iznenađujuće tanka.

Po dolasku u arhiv, jedna od prvih i najupečatljivijih takvih kolektivnih *mantri* s kojom sam se imao prilike susresti glasila je otprilike ovako: »Opći su spisi zabranjen pojam!«. Uz neizbježni dodatak: »Listajući starije popise ili inventare, u razgovoru s kolegama i na razne druge načine, susretat ćeš se s tim pojmom, ali ga bolje odmah sad zaboravi. A kad smo već kod toga, zaboravi i da postoji pojam *spisi* kao denominator neke cjeline gradiva. Takvim nazivima u modernoj arhivistici jednostavno nema mjesta.«.

I tome zapravo nema zamjerke. Zaista je i više nego mrvicu neumjesno u 21. stoljeću nazivati ozbiljnije cjeline gradiva sličnim nazivljem. I pritom se smatrati ozbiljnim stručnjakom koji prati moderne tijekove.

Što, međutim, ne mijenja činjenicu da su naši inventari pretrpani pojmom *opći spisi*. Što ne mijenja ni činjenicu da su naša spremišta prepuna jedinica koje i danas, s obzirom na svoju strukturu, sasvim legitimno nose taj naziv. Što nikako ne mijenja ni činjenicu da je upravo iz spomenutih razloga taj termin, htjeli-ne htjeli, redovito i neizbježno u našem svakodnevnom radnom vokabularu. I što na kraju ni slučajno ne mijenja činjenicu da se netko tim gradivom kad-tad mora i pozabaviti, pa bilo to trenutno popularno ili ne.

I to nas dovodi do ključnog pitanja: Raditi? – Svakako! Ali, **što raditi?** Ne možemo s tim gradivom postupati kao ranije generacije arhivista, ne možemo ga jednostavno u potpunosti izlučiti (iako bi se mnogima nedvojbeno svidjela ta varijanta), potpuno bi neodgovorno bilo i protratiti cijeli radni vijek ili radne vjekove na prelistavanje stranica i stranica generalno gledajući ipak pretežno nebitnih spisa kojima su rokovi čuvanja davno istekli. Raniji nam kolege, nažalost, nisu ostavili nikakvu magičnu formulu, nikakvu praksu koja bi i danas bila funkcionalna. Stoga jedino što nam preostaje jest okrenuti se samima sebi, svojem znanju, svojim iskustvima i proučavanju različitih suvremenih normi i preporuka za sređivanje gradiva te pokušati iznaći kompromisno rješenje koje bi spojilo različite poglede na problem i napokon ponudilo koncept koji je primjenjiv u praksi.

Zato sam, sada znatno bolje oboružan teorijskim znanjem i s ne ogromnim, ali ni zanemarivim radnim iskustvom iza sebe, odlučio da je sazrelo vrijeme da pokušam pružiti svoj mali doprinos rješavanju ovog problema. Kako se ni u kom slučaju ne smatram sveznajućim, odlučio sam pri pisanju zatražiti pomoć naše male hrvatske arhivističke zajednice pa sam u tu svrhu sastavio upitnik kojim sam želio prikupiti saznanja o praksi u drugim ustanovama i mišljenja kolega, kako bih na taj način stekao širi uvid u materiju i mogao bolje procijeniti što bi zapravo danas moglo predstavljati zadovoljavajuće rješenje kada su *opći spisi* u pitanju.

Pojam »opći spisi«

Prije svega smatram potrebnim objasniti na koje se gradivo referiram kada govorim o tzv. *općim spisima*. Zapravo je riječ o novijem gradivu, nastalom prije uvođenja arhivskih znakova, i gradivu nastalom nakon njihova uvođenja, ali čiji stvaratelji nisu u svoje poslovanje nikad uveli sustav odlaganja spisa u skladu s arhivskim znakovima ili klasama. Pritom se prvenstveno misli na dokumentaciju čiji stvaratelji nisu organizirali spise po nekom kriteriju (sadržaju, ustroju, funkciji i sl.), već su koristili jednostavan i jedinstven sustav urudžbenih brojeva za označavanje svih spisa, tj. slučajeve kada unutar pojedine godine postoje samo urudžbeni zapisnici i prateće gradivo numerirano od urudžbenog broja 1 pa nadalje.

Radi se o tipu gradiva za koji u praksi nalazimo nebrojeno mnogo naziva, počevši od samog naziva *Opći spisi*, a uz njega još i *Arhiva*, *Pismohrana*, *Djelovodnik*, *Spisi po urudžbenom zapisniku*, *Spisi uz urudžbeni zapisnik*, *Pošta*, *Dopisi*, *Razno*, *Ostalo*, *Spisi*,

itd., ali čini mi se da korišteni naziv *Opći spisi* najbolje obuhvaća i sažima karakter takvog gradiva, i to je glavni razlog što sam mu dao prioritet u odnosu na sve ostale nazive.

Uz takve fondove, pojam u svrhu ovog istraživanja obuhvaća i veće heterogene cjeline gradiva odloženog po spomenutom principu, najčešće označenog kao *Spisi, Dopisi, Razno, Ostalo* i sl., a u sklopu inače dobro ili barem znatno bolje strukturiranih fondova.

Iako gradiva ovog tipa ima i u ranijim razdobljima (i od 1850., a svakako nakon 1900.), odabrao sam rad usredotočiti na problematiku *općih spisa* u gradivu nastalom nakon 1945. godine. Prije svega iz jednostavnog razloga nedovoljnog osobnog iskustva s tom problematikom u ranijoj fazi. Što ne mora značiti da predložena rješenja i postupci nisu primjenjivi i na gradivo nastalo u prethodnim razdobljima.

Motiv i podloga rada

Ideja za ovaj članak postoji već duže vrijeme i želja za pisanjem ponovno se javljala svaki put kad bih se u radu iznova susreo s *općim spisima*. Mislim da sam već na početku znao da ću se jednom svakako pozabaviti tom temom, ali ne u smislu odobravanja ili osporavanja nekog pristupa. Zanimljivija mi je bila uniformnost mišljenja i čvrstoća stavova s jedne, a još više od toga raskorak između razmišljanja i djelovanja s druge strane, budući da je silna teorija u praksi zapravo vrlo rijetko nalazila primjenu. A i nepostojanje ikakvih konkretnih smjernica za postupanje s *općim spisima* u pisanom obliku bilo je također vrlo očito i indikativno. Tada je za jednog početnika bilo apsolutno neoportuno i definitivno preambiciozno pisati o toj tematici. No, s vremenom su se moji stavovi polako preslagivali i formirali, a nedostajao je samo još onaj zadnji poticaj. Taj se konkretizirao u obliku rada američkog autorskog dvojca Marka Greenea i Dennisa Meissnera. Oni u svom radu *More Product, Less Process: Revamping Traditional Archival Processing*¹ iz 2005. godine sagledavaju arhivistiku i sam postupak sređivanja gradiva bitno drugačije u odnosu na u Hrvatskoj uvriježena stajališta. Iako se u nekim stvarima uopće ne slažem s autorima ili pak smatram da, nažalost, neka njihova rješenja iz tehničkih razloga zasad nisu primjenjiva kod nas, poanta njihova rada ocrtava samu srž onoga što sam tražio kao oslonac i potvrdu svojih razmišljanja, a to je da se sređivanje novijeg gradiva nalazi na prekretnici, da je obrada gradiva druge polovice 20. i 21. st. metodama ustanovljenim u 19. stoljeću osuđena na propast u samom startu i da nam je nužno skupiti glave i pronaći rješenja kako uhvatiti korak s vremenom kako ne bismo zauvijek ostali zatrpani pod rastućom planinom neobrađena gradiva.

Ovaj rad nije puko prevođenje njihova rada u hrvatske prilike, budući da su *opći spisi* i problemi koji ih prate ipak specifično naš problem, ali smatram da je ovdje njihov rad potrebno objasniti i približiti jer je poslužio kao dobra podloga i polazišna točka za postavljanje smjernica.

¹ Mark A. GREENE – Dennis MEISSNER, »More Product, Less Process: Revamping Traditional Archival Processing«, *The American Archivist*, vol. 68, br. 2, 2005., str. 208–263.

Tako Greene i Meissner u svom radu zagovaraju tečniji i učinkovitiji pristup sređivanju, tvrdeći da se uobičajeno sređivanje ne bi trebalo odvijati na razini nižoj od serije,² da su mnogi tradicionalni postupci u sređivanju neopravdano gubljenje vremena i resursa³ i zahtijevajući da se potrebe korisnika barem izjednače s potrebom očuvanja gradiva što bržim povećanjem količine dostupnog gradiva.⁴ Prije samog sređivanja određenog fonda preporučuju utvrđivanje prikladne razine za sređivanje gradiva i tada dosljedno provođenje postupaka vrednovanja/izlučivanja, sređivanja, opisivanja i zaštite na toj razini i žustro zagovaraju da ta razina nikako ne bude predmet ili spis, već po mogućnosti serija, osim u rijetkim slučajevima kada fond ili pojedini njegovi dijelovi zavrjeđuju detaljniju obradu.⁵ Navode da je sređivanje na razini spisa gotovo uvijek gubitak vremena koji odgađa dostupnost gradiva javnosti. Otvoreno tvrde da su takva odugovlačenja sa sređivanjem često više zbog samih arhivista, zadovoljavanja njihovih samopostavljenih visokih stručnih kriterija u svrhu izbjegavanja potencijalnih kritika kolega, nego zbog olakšavanja rada budućih korisnika.⁶ Što se tiče zaštite, dovode u pitanje zamjenu tehničke opreme i uklanjanje metalnih dijelova za gradivo koje će se čuvati u idealnim mikroklimatskim uvjetima,⁷ što je, nažalost, kod nas pitanje koje si može postaviti svega nekoliko izabranih arhiva koji imaju prostorno-financijske mogućnosti za potpuno praćenje standarda pohrane arhivskog gradiva.

Greene i Meissner tvrde da njihov pristup rezultira i učetverostručenjem brzine obrade gradiva, navodno bez značajnijeg kompromitiranja konačne kvalitete. Takav pristup pruža nadu za rješavanje zaostataka i osigurava *dovoljno dobru*⁸ dostupnost za sve fondove, umjesto sadašnje izvanredne dostupnosti za svega nekoliko probranih fondova. Među nedostacima svakako se ističe manji uvid arhivista u gradivo, posljedično manje poznavanje gradiva o kojem skrbe te konačno mogući problemi u sređivanju, zaštiti ili opisu. Pitanja koja postavljaju velikom su većinom pitanja koja si i bilo koji domaći arhivist itekako može postaviti, a rješenja su uz neke iznimke ili manje prilagodbe vrlo primjenjiva i na naše probleme, pa tako i na probleme pri sređivanju *općih spisa*.

Greene i Meissner veliki su zagovornici pravila prvobitnog reda jer vjeruju da je zadržavanje prvobitnog reda najučinkovitiji način obrade gradiva,⁹ a u tome idu toliko daleko da smatraju kako je neke količinski vrlo male fondove čak oportuno ostaviti fizički nesređene, uz uspostavu intelektualne kontrole nad gradivom i izradu dobrog obavijesnog pomagala. Koliko se god možda njihovo poimanje prvobitnog reda razlikovalo od poimanja prvobitnog reda kod nas, svedeno oni tim svojim stavom ne mogu biti u većoj opreci s najrecentnijim službenim stavom hrvatske arhivistike po tom pitanju. Tako M.

² *Isto*, str. 243.

³ *Isto*, str. 250–251.

⁴ *Isto*, str. 231–237.

⁵ *Isto*, str. 240.

⁶ *Isto*, str. 241.

⁷ *Isto*, str. 250–252.

⁸ *Isto*, str. 255.

⁹ *Isto*, str. 240–241.

Lučić 2008. godine u poglavlju o sređivanju gradiva u priručniku *Stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskog gradiva*¹⁰ piše o prvobitnom redu: »Gradivo prilikom nastajanja dobiva neki izvorni red. U njemu bi se trebalo najbolje zrcaliti poslovanje stvaratelja ... pod pretpostavkom da je stvaratelj uistinu gradivo prikladno organizirao i ako je takva organizacija barem donekle sačuvana. Pritom treba voditi računa odgovara li zatečeno stanje prvotnomu redu. Ako ne, prvobitni red treba rekonstruirati na temelju saznanja o uredskom poslovanju stvaratelja odnosno izvornoj organizaciji dokumentacije... Nerijetko prvobitni red nije najbolja opcija za plan arhivističkoga sređivanja: možda klasifikacijski sustav nije izrađen, možda nije primjenjivan ili je to stvaratelj činio nedosljedno i pogrešno«.¹¹ Taj stav postaje još zanimljiviji kada ga se stavi u kontekst rezultata upitnika koji prati ovaj rad.

Uvod u upitnik

Kao esencijalni dio pripreme za pisanje ovog članka sastavio sam manji upitnik o postupanju s novijim gradivom u arhivima u Hrvatskoj.¹² I opet sam kao temelj koristio rad Greenea i Meissnera i jednu od njihovih anketa koje su proveli. Prva su tri pitanja čak gotovo doslovce preuzeta iz njihova upitnika. To sam učinio iz dvaju razloga. Prvo, jer su pitanja toliko logična da bi gotovo svatko pri pisanju o ovoj temi postavio gotovo identična pitanja, i drugo, ta su pitanja kao neka vrsta kontrolnog uzorka, jer sam želio dobiti mogućnost usporedbe rezultata dobivenih u SAD-u i u Hrvatskoj po tim pitanjima i na taj način vidjeti koliko se praksa i postupci kod nas razlikuju ili ne razlikuju od rezultata koje su oni dobili, kako bih onda mogao vidjeti je li njihov pristup ovdje uopće primjenjiv. Riječ je o vrlo općenitim pitanjima o sređivanju i postupcima pri sređivanju. Preostalih desetak pitanja nema apsolutno nikakve veze s američkim radom i usko je povezano s našom specifičnom problematikom novijeg gradiva i samih *općih spisa*. Njihov je cilj bio prikupiti što veće količine podataka o praksi u hrvatskim arhivima, kako bih mogao izvući prosječne vrijednosti, ali i iznijeti i predstaviti što više problema i rješenja u sređivanju novijeg gradiva.

Nisam se upustio u prikupljanje podataka o točnom broju arhivista koji se u Hrvatskoj trenutno aktivno bave novijim gradivom, što sređivanjem, što putem nadzora gradiva pohranjenog kod stvaratelja i imatelja. Zadovoljio sam se grubom procjenom da ta brojka vjerojatno ne prelazi 200-tinjak ljudi u dvadesetak ustanova, što je vjerojatno i preoptimistična brojka. Na temelju takve procjene računao sam da bi između 10 i 20, a po mogućnosti preko 15 odgovora iz dovoljnog broja ustanova moglo predstavljati

¹⁰ Melina LUČIĆ, »Sređivanje i opis arhivskog gradiva«, u: *Stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskog gradiva, Priručnik*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2008., str. 81–89.

¹¹ *Isto*, str. 83.

¹² Upitnik sam postavio na internet i poslao poveznicu svim državnim arhivima uz zamolbu da je prosljede arhivistima koji se bave novijim gradivom. Zbog tehničkih ograničenja stranice na kojoj je objavljen, upitnik je bio dostupan relativno kratko vrijeme, svega desetak dana. Za sve kolege koji nisu stigli ili zbog tehničkih poteškoća nisu mogli ispuniti upitnik u roku, prebacio sam pitanja i u Microsoft Word format i dostavio im ga naknadno te produžio rokove. Naposljetku sam obračunao i objedinio sve rezultate. Izvorna se pitanja i rezultati upitnika nalaze u Prilogu 1.

sasvim prihvatljiv uzorak. S obzirom na relativnu kratkoću dostupnosti upitnika i još neke otegotne okolnosti, konačan zbroj od 15 ispunjenih upitnika iz 8 arhiva doživio sam kao zadovoljavajuću količinu i prikladan temelj za derivaciju prilično realnih prosječnih vrijednosti. Uostalom, u američkom je radu analiza izvedena na uzorku od 100 ispitanika (ustanova),¹³ pa ako je to bilo dovoljno za utvrditi obrasce u zemlji od preko 300 milijuna stanovnika, možemo reći da je ovo sasvim dovoljno u našim uvjetima.

Na kraju jedino što malo žalosti jest slab interes kolega u nekim našim arhivima, čiji zaposlenici očito nisu uspjeli naći vremena za ispunjavanje upitnika i pomoći u kvantificiranju i ujednačavanju našega svakodnevnog posla. Srećom je odaziv kolega u ostalim arhivima bio sasvim zadovoljavajući i ovim im putem još jednom srdačno zahvaljujem na pomoći.

Analiza rezultata upitnika

Radi jednostavnije obrade te boljeg shvaćanja poveznica među pitanjima, analizu sam podijelio na nekoliko međusobno srodnih grupa pitanja.

Opći dio

Ova su pitanja imala svrhu pružanja uvida u osnovne uzance pri sređivanju gradiva u našim arhivima. Postavljena su pitanja o razini do koje se gradivo fonda najčešće sređuje i opisuje te o praksi kod obavljanja nekih od temeljnih arhivskih postupaka iz domene vrednovanja i zaštite.

Odgovori su kolega bili vrlo logični, a rezultat potpuno nelogičan. Kako? Jednostavno, u potpunom skladu s modernim preporukama o sređivanju 40 % ispitanika izjasnilo se da sređuju do razine serije ili podserije, a dodatnih 46,7 % do razine predmeta, što ostavlja samo 13,3 % kolega koji sređuju na razini komada. Izvrsno. Kod opisivanja je pak 86,7 % kolega izjavilo da najčešće opisuju do razine serije ili podserije. Ovdje svakako valja kao zanimljivost istaknuti da nitko od ispitanika najčešće ne opisuje samo na razini fonda.

I to je sve u redu. Dok ne pogledamo sljedeći set pitanja. Ovdje se naime, opet potpuno u skladu s modernim preporukama, ali ovaj put o zaštiti gradiva, 93,3 % ispitanika izjasnilo da često ili uvijek zamjenjuju neadekvatne omote spisa (tj. košuljice); 86,6 % da često ili uvijek poravnavaju izgužvane ili presavijene listove; 66,7 % njih često ili uvijek izdvaja duplikate za izlučivanje; a punih 100 % ispitanika često ili uvijek izdvaja za izlučivanje predmete ili komade kojima su istekli rokovi čuvanja i isto ih toliko često ili uvijek uklanja spojnice i drugu metalnu opremu, od čega čak 73,3 % uvijek! Suprotno tome, 46,7 % ispitanika nikad nije izlučilo čitavu seriju kojoj je istekao rok čuvanja bez potpuno detaljnog uvida u gradivo, a još 20 % učinilo je to rijetko.

I to je opet sasvim u redu. Ali daleko je to od sređivanja na razini serije, podserije, pa čak i predmeta. Ukoliko vadimo duplikate, tražimo pojedinačne spise kojima je istekao rok čuvanja i uklanjamo metal sa svakog do iti jednog lista, budimo realni – to je sređivanje

---

¹³ GREENE – MEISSNER, *More Product, Less Process...*, str. 210.

na razini komada, odnosno spisa. I to nije baš u redu. I to nije dobro. Prije svega za nas. A onda i za korisnike. A na kraju i za arhive čije gradivo ostaje većinom nesređeno.

Kolege nemaju potrebe osjećati se loše zbog ovakvih rezultata. Naime, rezultat je bio gotovo identičan i u američkom istraživanju. Stoga je očigledno da se radi o problemu koji nadilazi granice i o tome da je sustav jednostavno tako postavljen da nam ne ostavlja puno izbora. Moderni zahtjevi u svojoj oprečnosti traže od nas ili da lažemo ili da tražimo načine da spajamo nespojivo. Koliko pritom lažemo svjesno, koliko nesvjesno, a koliko možda i sami sebe, tema je za neku drugu priliku. Ovaj put ćemo se zadržati na pokušaju spajanja nespojivog ili barem na pronalaženju najprikladnijeg kompromisa.

Količina i sređenost fondova koji sadrže opće spise

Sljedeći set pitanja usredotočio se na količinu i učestalost nesređenih fondova novijeg gradiva i fondova koji sadrže *opće spise*, kako bi se moglo procijeniti čini li uopće pitanje *općih spisa* značajan problem u hrvatskoj arhivistici.

Na pitanje ima li u njihovu arhivu nesređenog novijeg gradiva, 66,7 % ispitanika odgovorilo je da je više od pola novijeg gradiva u njihovoj ustanovi još uvijek nesređeno! Uz još 13,3 % onih koji ne znaju.

Na pitanje sadrže li ti nesređeni fondovi cjeline koje odgovaraju navedenom opisu općih spisa ukupno 80 % ispitanika reklo je da ih ima znatan broj (53,3 %) ili pak da su takvi gotovo svi nesređeni fondovi (26,7 %).

Nije puno bolje prošlo ni pitanje o učestalosti općih spisa u gradivu u pismohranama na području u nadležnosti njihovih arhiva. Ovdje je pola ispitanika napisalo da je takvih pismohrana znatan broj ili gotovo sve, uz razumljivo velik postotak (35,7 %) onih koji ne znaju taj podatak, jer se očigledno ne bave tim poslovima. Neka je za jedva pola od tih »ne znam« odgovor zapravo »znatan broj« ili »gotovo svi«, a što je prilično realna pretpostavka, i eto nas opet na dvije trećine.

Ovdje svakako valja istaknuti kako **nitko** nije napisao da u njihovu arhivu nema nesređenih fondova novijeg gradiva, **nitko** nije napisao da nema fondova koji ne sadrže *opće spise*, kao i da **nitko** nije napisao da nema pismohrana u kojima nema gradiva koje sadrži *opće spise*.

Svakako vrlo indikativni rezultati. Da bi ih se moglo u potpunosti precizno protumačiti, bilo bi zgodno znati koliko to točno ima nesređenog gradiva u pojedinim arhivima i koliki su kapaciteti za njegovo sređivanje, ali takva bi anketa bila puno kompliciranija i iziskivala bi znatno više vremena. Dobro je da rezultati i ovako značajno pretežu na jednu stranu jer je stoga relativno jednostavno s velikom dozom sigurnosti zaključiti da je problem nesređenog novijeg gradiva nešto što je već danas, a u budućnosti će biti još i više (s obzirom na stanje u pismohranama), očigledno jedan od gorućih problema u hrvatskim arhivima te da je problem sređivanja općih spisa važan, nezaobilazan i nerazdvojiv dio tog problema. Dapače, sudeći po ovim podacima, lako je moguće da je jedan od glavnih generatora enormne nesređenosti novijeg gradiva, uz, naravno, manjak ljudskih potencijala

i financijskih resursa, ali i smislenih provedbenih smjernica i uhodanih procedura u postupanju s novijim gradivom i *općim spisima*.

Postupci pri sređivanju općih spisa

U svjetlu prethodnih rezultata, odgovori na pitanja o praksi sređivanja *općih spisa* i novijeg gradiva općenito postaju još važniji za izgradnju konačnog stava o tematici *općih spisa* u modernoj hrvatskoj arhivistici.

Prije svega treba reći da su se svi ispitanici izjasnili kako su se u svom radu susreli s gradivom tipa *općih spisa*, što je vrlo bitno za analizu, jer ne umanjuje broj relevantnih odgovora. Štoviše, njih čak 80 % radilo je s *općim spisima* na preko pola obrađenih fondova, od čega je četvrtina imala takvo gradivo u preko $\frac{3}{4}$ obrađenih fondova. Ovi su podaci također od iznimna značaja za razvijanje svijesti o razmjerima problema i njegovoj učestalosti u praksi.

Odgovori su do ove točke bili jasno grupirani i vrlo jednostavni za tumačenje. No, na sljedećim pitanjima, koja se odnose na konkretne postupke u radu s *općim spisima*, ta se situacija bitno mijenja, a odgovori postaju raznolikiji i međusobno više suprotstavljeni. Ovo je u potpunosti u skladu s nepostojanjem ikakvih konkretnijih smjernica za postupanje, što navodi svakog pojedinca ili u boljim slučajevima ustanovu, da traži svoj vlastiti put i svoja vlastita rješenja.

Nešto manje od polovine ispitanika je na pitanje o postupanju s *općim spisima* koji čine veliku većinu ili čak čitav fond odgovorila da gradivo ostavlja u prvobitnom redu, uz izlučivanje gradiva kojem su istekli rokovi čuvanja. Nasuprot tome, četvrtina ispitanika gradivo razdvaja na temelju sadržajne analize i formira nove serije, dok jedna osmina ispitanika kombinira ove dvije metode, pa izdvajaju važnije gradivo u nove serije, izlučuju ono kojemu su istekli rokovi čuvanja i ostatak ostavljaju u prvobitnom redu, a posljednja osmina gradivo samo ostavlja u prvobitnom redu. Svaki od ovih pristupa osim posljednjega uključuje sređivanje na razini komada. Što to znači na primjeru fonda od 200, 500 ili više dužnih metara jasno je samo po sebi.

Kod situacije u kojoj *opći spisi* čine samo dio fonda, dvije jednake struje od po 35,3 % ispitanika ostavljaju gradivo u prvobitnom redu uz izlučivanje, odnosno sadržajno razdvajaju gradivo i uklapaju ga u strukturu fonda. Dakle jednak i relativno visok postotak za dvije potpuno oprečne radnje. Uz to, nešto manje od 20-ak % ispitanika ostavlja gradivo u prvobitnom redu, a nešto više od 10-ak % dio izdvaja, dio izlučuje, a dio ostavlja u prvobitnom redu. Ovo je posljednje rješenje također zanimljivo, ali je metodologija prilično upitna, jer se za dio gradiva (i to onaj manje bitni) poštuje prvobitni red, dok ga se za važnije gradivo ne poštuje, tj. isto se gradivo tretira na dva potpuno različita načina.

I konačno u možda i najkompliciranijem slučaju sređivanja *općih spisa*, kada nisu sačuvani prateći urudžbeni zapisnici, ispitanici su se ipak nešto više složili konstatirajući dvotrećinskom većinom da je u tom slučaju potrebno razdvojiti gradivo po sadržaju i formirati nove serije, što se manje više poklapa i s mojim stavovima.

Što smo ovdje saznali? Da se osim u pojedinim slučajevima praksa pri postupanju s *općim spisima* i novijim gradivom u našim arhivima itekako razlikuje i da naši arhivisti takvo gradivo i dalje sređuju na razini komada, što je imajući u vidu velike zaostatke u sređivanju, očigledno neodrživo na duže staze.

Motivacija za sređivanje

Posljednja su dva pitanja u upitniku bila više informativnog karaktera kako bih usporedio vlastita stajališta po pitanju najvažnijih čimbenika pri procjeni koje fondove sređivati ili ne sređivati i eventualno korigirao dijelove u skladu s razmišljanjima prosječnoga hrvatskog arhivista. Rezultati su većinom bili u skladu s očekivanjima, prvenstveno u dijelu gdje se najveći broj odgovora koncentrirao na vrednovanje fondova od strane ustanove, osobno vrednovanje fondova i interes korisnika. Na te je opcije otpalo sveukupno oko 45 % odgovora, gotovo jednak udio u slučaju kada ti razlozi djeluju kao poticaj ili kao demotivacija za sređivanje nekog fonda.

Kao značajniji poticaji pojavljuju se još i fizičko stanje gradiva (9,9 %), tip fonda ili zbirke (8,5 %) te stupanj sredenosti gradiva, razdoblje nastanka i velik udio nedefiniranih ili izmiješanih cjelina u gradivu (svi po 7 %). Osobno sam možda očekivao da će se veći broj ispitanika od svega 5,6 % izjasniti za sličnost s fondovima koje su već sređivali, budući da tada već postoji obrazac za sređivanje čime je ono uvelike olakšano.

Od razloga koji bi ih mogli odvratiti od sređivanja određenog fonda ispitanici su, uz već navedene, učestalije ponovno navodili razdoblje nastanka i stupanj sredenosti fonda, te uz njih još i veliku količinu gradiva, nepostojanje ikakve dokumentacije o gradivu i različitost od prethodno sređivanih fondova (svi odgovori po 6,5 %). Svi su ostali ponuđeni odgovori u oba slučaja zastupljeni u zanemarivim razmjerima.

Faktori i preporuke za postupanje s općim spisima

Kada smo sve ove podatke prikupili i stavili na stol, konačno je došao trenutak da se iz njih pokuša izvući nekakvo smisljeno rješenje.

Za mene je arhivistika stvar čiste logike, u smislu da se ono rješenje koje se u startu čini najlogičnijim, gotovo uvijek zaista pokaže kao najbolje rješenje. Cijeli bi sustav odlaganja spisa zapravo trebao biti utemeljen na logici. Barem u idealnoj situaciji. Iskustvo me uči da kada se u arhivistici odustane od logičnih rješenja, nastupaju problemi.

A što kaže logika u ovom slučaju? Kaže da je bilo dosta zavaravanja. Kaže da logika po kojoj će primjena istih rješenja za rješavanje istog problema nakon nekog vremena početi davati drugačije rezultate, nije dobra logika. A mi ista rješenja primjenjujemo gotovo od početaka arhivistike, samo što su tada to bila sjajna rješenja. A i danas su, ukoliko sređujemo starije gradivo, gdje je svaki list doslovce i u punom smislu riječi kulturna baština, a količina sačuvanog gradiva i njegova vrijednost posve opravdavaju sve moguće postupke obrade i zaštite.

S novim tehnologijama situacija se drastično mijenja. Već u prvoj polovici 20. stoljeća pojačava se produkcija gradiva, a nakon II. svjetskog rata ona doživljava svoju rapidnu hiperprodukciju koja danas dostiže svoj vrhunac, kada se sve više napušta tradicionalni medij, papir, i prelazi na nove medije, koji sa sobom donose cijeli niz novih problema, počevši od toga da se sada moramo baviti istim gradivom i u konvencionalnom i u nekonvencionalnom formatu. I arhivisti na ovaj način to više ne mogu pratiti.

Sama činjenica da gradivo nastaje u neusporedivo većim količinama dok se broj arhivista ni slučajno nije povećao u jednakom omjeru, predstavlja problem. Kada tom problemu pridodamo saznanja o priličnim zaostacima u sređivanju novijeg gradiva, dolazimo do toga da arhivi očito propuštaju ispunjavati svoju svrhu u smislu dostupnosti gradiva. Dolazimo do toga da je nešto očito potrebno mijenjati. Malo ću banalizirati cijelu stvar rekavši da ne postoji osoba koja bi me mogla uvjeriti da je arhivska kutija puna izvještaja o provođenju akcije prikupljanja krumpirovih klica neizmjereno važna kulturna baština. Nekoliko primjeraka takvih izvještaja mogu eventualno proći kao zanimljivost ili svjedok vremena, ali kulturna baština? Ne bih baš rekao. Prije bih rekao da se radi o bezvrijednom gradivu koje je netko propustio izlučiti. Pa onda tako pedesetak godina. A takvih kutija ima. Itekako ih ima. I u svakom onom slučaju kad *opće spise* ostavimo u prvobitnom redu, takvog gradiva ima u izobilju. Ali ako su naši arhivi toliko bogati spremišnim prostorima, onda si valjda mogu priuštiti da čuvaju i silne dužne metre ovakvog ili sličnog gradiva. I sad bi najlakše bilo reći da sve to onda treba jednostavno izlučiti i problem riješen. Iako poneki izgubljen komad vrednijeg gradiva sakriven među bezvrijednim gradivom možda i ne bi bio strašno tragičan gubitak (naročito stoga što vrlo vjerojatno negdje postoji njegova preslika), stvar nažalost nije baš toliko jednostavna.

Jer meni ipak logičnije zvuči da ne postoji magično ni univerzalno rješenje, već da je pri razmatranju svakog novog fonda potrebno uzeti u obzir niz faktora, koristiti relacije među njima i zatim uključiti logiku za dobivanje najbolje kombinacije i najjednostavnijeg rješenja. Moj je načelni stav da je u većini slučajeva potrebno iz cjeline *općih spisa* izdvojiti gradivo za trajnu pohranu, osmisliti mu strukturu ukoliko već ne postoji, a ostatak predložiti za izlučivanje (naravno bez razdvajanja po sadržaju gradiva koje se predlaže za izlučivanje). No, to je potrebno napraviti samo onda i samo na onakav način koji omogućava da utrošak vremena bude minimalan. U nekim bi drugim slučajevima moglo biti sasvim opravdano ostaviti gradivo u prvobitnom redu ili ga čak i izlučiti u cijelosti. Na kraju zapravo ispada da je najtočnije reći kako su kolege koji su potpuno oprečno ispunjavali upitnike u biti bili u pravu. Prikladna su sva rješenja, ali samo u točno određenim okolnostima, dok u drugima njihova primjena i nije previše pohvalna.

Stoga sam na temelju vlastite procjene i uz potporu prilično podudarnih odgovora ispitanika o motivaciji za sređivanje fondova, sastavio okvir od osam faktora koje je najčešće potrebno uzeti u konsideraciju prije sređivanja fondova koji sadrže *opće spise* u manjoj ili većoj mjeri. Svrha im je olakšavanje rada s *općim spisima* i, više od svega, ubrzanje obrade i izbjegavanje svakog prekomjernog ili nepotrebnog utroška vremena i resursa.

Faktore sam podijelio na 5 primarnih i 3 sekundarna. Primarne bi trebalo uvijek uzimati u obzir, iako im važnost pri donošenju odluke varira od slučaja do slučaja, dok sekundarni služe kao dodatni čimbenici u slučajevima kada je teže napraviti procjenu.

Ti su faktori:

1. *Makrovrednovanje (vrednovanje fonda kao cjeline, uključujući i stvarni i pretpostavljeni interes korisnika)*
2. *Mikrovrednovanje (vrednovanje cjelina u gradivu pojedinog fonda, uključujući stupanj sređenosti fonda i uvid u gradivo)*
3. *Registraturna pomagala (urudžbeni zapisnici)*
4. *Postojanost sustava odlaganja spisa*
5. *Količina gradiva / količina Općih spisa u cjelini gradiva*
6. *Raspoloživo vrijeme i ljudski resursi*
7. *Sličnost s prethodno sređivanim fondovima*
8. *Fizičko stanje gradiva*

1. *Makrovrednovanje (vrednovanje fonda kao cjeline, uključujući i stvarni i pretpostavljeni interes korisnika)*

Ovo je najvažniji od svih faktora. Obuhvaća procjenu značaja cijelog fonda, kako za stvaratelja, tako za sam arhiv u kojem je pohranjen, ali neizostavno i za sve vrste korisnika arhivskog gradiva, što uključuje postojeći i pretpostavljeni budući interes korisnika za gradivo fonda. To je vrednovanje u ogromnoj većini slučajeva već provedeno na razini arhiva, ono odražava svojevrsnu *politiku kuće*. Ovaj je faktor temelj svake odluke o sređivanju i o njemu u biti ovise svi ostali faktori i svi se oni zapravo nadovezuju na njega.

Jasno je samo po sebi da nije isto sređivati fond Vrhovnog suda i fond krojačke radnje. Zato i postoji kategorizacija stvaratelja. Isto vrijedi i za *opće spise* unutar takvih dvaju fondova. Jasno je da je njihov značaj neusporediv i da pristup arhivista ne može biti jednak. Količina pažnje, rada i truda morala bi odgovarati značaju fonda. To naravno ne znači da ove manje važne fondove treba sređivati površno. Naprotiv, to samo znači da u njihovu slučaju treba brže donositi odluke, brže ih provoditi u djelo i manje ih dovoditi u pitanje. Svakako je pritom istina da bi nakon temeljitog sondiranja bilo puno lakše pravdati značajnija izlučivanja gradiva u slučaju krojačke radnje nego u slučaju Vrhovnog suda.

2. *Mikrovrednovanje (vrednovanje cjelina u gradivu pojedinog fonda, uključujući stupanj sređenosti fonda i uvid u gradivo)*

Mikrovrednovanje je zapravo vrednovanje sastavnih dijelova fonda, tj. pojedinih dijelova gradiva i njihova značaja. Zapravo se radi o klasičnoj fazi pripreme za sređivanje fonda koja uključuje prikupljanje što više informacija o gradivu i stvaratelju, identifikaciju sustava odlaganja spisa ukoliko je postojao, utvrđivanje stupnja sređenosti gradiva te za potrebe procjene načina sređivanja *općih spisa* nezaobilazan uvid u gradivo. Dobar dio

sljedećih faktora proizlazi iz ovog vrednovanja i iz uvida u gradivo, ali su posebno izdvojeni jer u nekim specifičnim situacijama imaju determinirajući utjecaj na način sređivanja.

Ovo je faza na koju bi se trebalo usredotočiti. Vrednovanje ja fonda zacrtano i eventualne su korekcije moguće samo u nijansama, no vrednovanje pojedinih cjelina gradiva unutar fonda je faktor na koji arhivist može utjecati u znatno većoj mjeri. U krajnjoj liniji to je sama bit njegova posla. Pravilnom identifikacijom cjelina koje je možda moguće u startu predvidjeti za izlučivanje, može se znatno ubrzati sređivanje.

U slučaju *općih spisa* potrebno ih je temeljito sondirati, tj. steći što detaljniji početni uvid u sadržaj gradiva. To je najlakše napraviti putem urudžbenih zapisnika. Pregledom određenog broja godina iz različitih faza nastanka gradiva, može se steći vrlo dobar uvid u količinu gradiva u masi koju bi trebalo odabrati za trajno čuvanje i onda na temelju tog uvida donijeti odluku je li najbolje sačuvati sve gradivo (samo kada postoji ogromna većina vrijednih dokumenata), izdvojiti vrednije dokumente uz izlučivanje ostatka (uvjerljivo najbolja opcija kada je takvog gradiva do otprilike 20 – 25 %) ili pak gradivo u potpunosti ili gotovo u potpunosti izlučiti (kada je vrijednost fonda mala, a količina trajnih spisa potpuno zanemariva). Na ovaj je način omogućena relativno brža obrada velikih količina gradiva bez nužnosti otvaranja svake tehničke jedinice ili bez pregleda svakog pojedinog dokumenta. Naravno da je konačnu odluku o ovakvom sređivanju *općih spisa* moguće donijeti tek nakon nasumične provjere odgovara li zaista sadržaj kutija spisima zabilježenim u urudžbenom zapisniku. Ako ispadne da gradivo ne odgovara podacima u urudžbenom zapisniku, preostaje nam jedino obrada na razini komada, stranicu po stranicu.

Potrebno je također istaknuti da je prije konačne odluke gotovo uvijek nužno razmotriti i druge faktore, a možda najviše onaj o količini gradiva.

3. Registraturna pomagala (urudžbeni zapisnici)

Registraturna su pomagala bitan faktor i prikladna pomoć pri sređivanju kada postoje, ali su među primarne faktore uključena upravo zbog onih, srećom znatno rjeđih, slučajeva u kojima nisu sačuvana. Kao što je i istraživanje pokazalo, situacija kada nedostaju urudžbeni zapisnici jedina je situacija u sređivanju koja utječe na to da svi ispitanici podržavaju vrlo sličan postupak sređivanja. Stoga ih je, kada postoje, potrebno konzultirati u fazi mikrovrednovanja, ali kada nedostaju, sređivanje je potrebno u potpunosti prilagoditi toj činjenici.

U nedostatku urudžbenih zapisnika potrebno ih je ili rekonstruirati na temelju gradiva ili pak, kao što i kolege predlažu, stvoriti nov sustav po kojem će se razvrstati gradivo. Prvo rješenje podrazumijeva striktno zadržavanje prvobitnog reda, obradu sačuvanog gradiva i na temelju nje izradu što je moguće vjernije replike izvornog urudžbenog zapisnika koja bi omogućila nešto lakše pretraživanje gradiva, dok se u drugoj situaciji u potpunosti odustaje od načela prvobitnog reda, ali je takva odluka sasvim opravdana nemogućnošću praćenja prvobitnog reda uslijed nepostojanja urudžbenih zapisnika, što generira brojne probleme i to prvenstveno u dohvat i korištenju gradiva, zbog čega uspostava novog

sustava postaje vrlo poželjna i prikladna. Budući i rekonstrukcija urudžbenih zapisnika i razdvajanje gradiva po sadržajnom kriteriju neminovno uključuju obradu cjelokupnog gradiva na razini komada, treba istaći da je sa stajališta korisnika višestruko korisnije razdvojiti gradivo i time postići znatno jednostavnije pretraživanje gradiva fonda.

4. Postojanost sustava odlaganja spisa

Vrlo slično urudžbenim zapisnicima i ovaj čimbenik utječe na odabir samo kada nešto nije u redu. U slučaju *općih spisa* sustav zapravo uopće ne postoji – osim naravno onog temeljnog odlaganja spisa po rastućem urudžbenom broju. Međutim, nerijetko se dogodi da je stvaratelj u nekom trenutku uveo određeni sustav odlaganja spisa i tada imamo fond koji je izvorno odlagan na dva potpuno oprečna načina, a od nas se zahtijeva da ga sredimo uniformno. To sa sobom nosi cijeli niz novih problema, kojima je onda opet potrebno prilagođavati postupak sređivanja.

Tada se, prije svega, potrebno odlučiti za jedan od sustava u kojem su spisi nastajali i izvesti prilagodbu drugog sustava. Na odluku može utjecati procjena koji je sustav bio pravilniji ili prikladniji za gradivo fonda, ali i procjena koju je prilagodbu moguće lakše i brže provesti. Naravno da je također moguće ostaviti gradivo u dvama različitim sustavima u slučajevima kada se jedan sustav provodio samo u kratkom periodu, ali tada možemo unaprijed predvidjeti i očekivati probleme u strukturi i u kasnijem opisivanju gradiva.

5. Količina gradiva / količina Općih spisa u cjelini gradiva

Koliko se god možda nekima neće svidjeti, ali i količina bi gradiva trebala značajno utjecati na odluku o potrebnim postupcima pri sređivanju *općih spisa*. Pa makar i kao dodatni faktor pri procjeni utjecaja drugih faktora. Još je bitniji podatak o udjelu *općih spisa* u gradivu fonda. Jednostavno stoga što je gradivom tim teže upravljati što je njegova količina veća i nisu ista rješenja uvijek ni moguća ni poželjna u slučajevima kada imamo slične fondove od 5, 50, 500 ili od 5000 kutija, i to je činjenica koju je potrebno prihvatiti i ozbiljno uzeti u obzir. Što je veći udio *općih spisa* u cjelini fonda, to je i potreba za kvalitetnim i sveobuhvatnim sondiranjem gradiva veća. Što je taj udio manji, lakše je i uklopiti gradivo u ostatak fonda (jer već postoji struktura) ili pak izlučiti čitavu cjelinu *općih spisa* (jer je u tom slučaju značajno gradivo najčešće već izdvojeno, dok *opći spisi* sadrže gradivo koje nije bilo potrebno ili moguće uklopiti u strukturu ostatka fonda i tu je onda najčešće riječ o gradivu vrlo kratkih rokova čuvanja). Ovo je ujedno i jedini slučaj u kojem bih preporučio izlučivanje čitave cjeline gradiva *općih spisa*.

Ekstremne odluke o potpunom zadržavanju ili izlučivanju gradiva *općih spisa* također ovise o količini jer ih je najlakše provesti i opravdati u manjim fondovima, dok će kod velikih fondova najprikladniji pristup najčešće biti pregled urudžbenih zapisnika i izdvajanje trajnog gradiva iz *općih spisa*.

Jednako je tako odluka o zadržavanju gradiva u prvobitnom redu bez izlučivanja dijelova kojima su istekli rokovi čuvanja u velikom fondu, od recimo stotinjak dužnih

metara, zapravo izraz nestručnosti, neodgovornosti i nebrige. Nestručnosti jer se pod krinkom očuvanja prvobitnog reda krije nespremnost za obradu tako zahtjevnog fonda i za donošenje odluka o načinu obrade i gradivu koje je potrebno sačuvati ili izlučiti. Neodgovornost prema limitiranim arhivskim resursima u vidu ograničenih spremišnih prostora i nebriga za eventualno vrijedno gradivo koje na ovaj način ostaje izgubljeno u šumi irelevantnog gradiva, ali i nebriga za korisnika koji će se također morati probijati kroz tisuće bezvrijednih dokumenata da bi se uspio probiti do onoga koji ga zaista zanima, naročito ako urudžbeni zapisnici nisu sačuvani ili ako stanje gradiva ne odgovara stanju zabilježenom u urudžbenim zapisnicima.

Jedna mi je kolegica u korespondenciji nedavno opisala rješenje koje bi možda moglo biti odgovor za situacije kada se baš po svaku cijenu ustraje na održavanju prvobitnog reda i u velikim fondovima. Po njoj bi tada bilo poželjno barem prikazati sadržaj kutija nekim ključnim riječima ili sličnom metodom kako bi se pomoglo korisnicima da se koliko toliko snađu u fondu. Mislim da je to vrlo zgodno rješenje koje zaobilazi tradicionalni način obilježavanja nazivom *opći spisi* i rasponom brojeva koji su pohranjeni u kutiji, a što su podatci koji najčešće ni arhivistima, a kamoli korisnicima, ne pružaju korisne informacije o konkretnom sadržaju kutija.

6. Raspoloživo vrijeme i ljudski resursi

Među ostalim faktorima koji bi mogli utjecati na odluku o primjeni određene metode, prije svega potrebno je spomenuti vrijeme i ljudske resurse koji nam stoje na raspolaganju. Ovo je naročito važno kod opsežnijih i dugotrajnijih projekata sređivanja. Iako je u mnogim zemljama ovaj faktor već sad jedan od najvažnijih, kod nas se još uvijek nedovoljno uvažava, dijelom vjerojatno i zbog nepostojanja službenih normi za sređivanje gradiva, kao ni službenih podataka ili barem procjena o utrošku ili preporučenom utrošku sredstava za sređivanje pojedinih fondova. Pretpostavljam da će važnost ovog faktora rapidno rasti ukoliko se nastavi trenutni trend smanjivanja broja djelatnika i raspoloživih sredstava za arhive.

7. Sličnost s prethodno sređivanim fondovima

Ovo je faktor za koji sam već rekao kako smatram da su mu ispitanici u upitniku pridali daleko manju pažnju nego što zaslužuje. Pretpostavlja akumulirano iskustvo i predznanje arhivista koje olakšava i znatno ubrzava sređivanje gradiva istog ili vrlo sličnog tipa. Velik sam pobornik sređivanja istovjetnih fondova u klasterima, tj. specijalizacije pojedinih arhivista za određen tip fonda, pa makar i na neko određeno vrijeme, kako bi se izbjeglo zasićenje. Ovo je naročito učinkovito kod manjih fondova, kod kojih je onda moguće u relativno kratkom periodu koristeći isti ili minimalno modificiran obrazac, značajno povećati broj sređenih fondova, ukoliko se izbjegne zamka pretjeranog *ušminkavanja* takvih malenih fondova ili njihovih obavijesnih pomagala.

8. Fizičko stanje gradiva

Obuhvaća fizičke karakteristike gradiva iz područja zaštite gradiva, poput čistoće gradiva, eventualne oštećenosti gradiva, prisutnosti plijesni i metalne opreme u gradivu. Više utječe na tehniku sređivanja nego na samu metodologiju. Eventualno može požuriti sređivanje nekog fonda ako je gradivo u znatnijoj opasnosti ili utjecati na način sređivanja kada je gradivo u velikoj mjeri izmiješano, ali ta bi situacija već trebala biti uzeta u obzir prilikom mikrovrednovanja. Značaj bi ovog faktora trebao biti znatno slabiji kod arhiva koji imaju idealne uvjete pohrane gradiva u svojim spremištima. Ovo se, naravno, ne odnosi na izloženost plijesni, već prvenstveno na uklanjanje metalnih dijelova, zamjenu tehničke opreme i manja mehanička oštećenja.

Sinteza glavnih preporuka

Ova je sinteza primjer tijeka rada na sređivanju nekog prosječnog fonda novijeg gradiva. U realnim se situacijama uzimaju u obzir i drugi faktori ukoliko su relevantni za odlučivanje, a cijeli sustav dodatno ovisi o makrovrednovanju, pa je moguće pomicanje odluka u bilo kojem pravcu, ovisno o većem ili manjem značaju fonda.

1. Makrovrednovanje

- *Veći značaj fonda* = veća pažnja i promišljenije oduke
- *Manji značaj fonda* = brža obrada i lakše odluke

2. Mikrovrednovanje

- *Urudžbeni zapisnici*
  - Da → *Uvid u gradivo*
  - Ne → rekonstrukcija ili podjela gradiva po sadržaju
- *Postojanost izvornog sustava odlaganja spisa*
  - Da → *Uvid u gradivo*
  - Ne → odabir najprikladnijeg sustava i prilagodba ostatka¹⁴
- *Uvid u gradivo*¹⁵
  - Registraturno sređeno, većina trajnog gradiva → prvobitni red
  - Registraturno sređeno, mala količina trajnog gradiva → obrada pretraživanjem urudžbenog zapisnika, odabiranje trajnog gradiva, izlučivanje ostatka
  - Registraturno sređeno, zanemarivi ili nepostojeći udio trajnog gradiva, mali značaj fonda → izlučivanje¹⁶

¹⁴ Osim u rijetkim ranije objašnjenim slučajevima.

¹⁵ Odluke mogu varirati ovisno o količini gradiva, odnosno o količini općih spisa u gradivu.

¹⁶ Uz eventualne rijetke iznimke u gradivu.

- Nesređeno, izmiješano → ovisno o količini i značaju; izlučivanje ili obrada pretraživanjem urudžbenog zapisnika, odabiranje trajnog gradiva, izlučivanje ostatka

Zaključak

Iako je sređivanje gradiva, a naročito novijeg, u posljednje vrijeme tema rijetkih radova, nadam se da to nije stoga što tema nikoga ne zanima. Možda se arhivisti trenutno ne bave tim temama jer nisu dovoljno atraktivne, možda misle da se podrazumijevaju, a možda se ne usuđuju kontrirati ustaljenim dogmama ili ih možda ipak, nažalost, ovakve teme uopće ne zanimaju. Mogu govoriti za sebe pa reći kako smatram da je to šteta i da bih bio vrlo sretan da me po dolasku u arhiv dočekala gomila recentnih radova o svim mogućim svakodnevnim situacijama s kojima sam se s vremenom morao suočavati u praksi.

Jedan od onih problema koji je pritom izazivao najviše prijepora jest svakako i problem *općih spisa* pa sam se i zbog toga odlučio pisati baš o toj temi. Smatram da je za nužno ubrzanje postupka sređivanja fondova novijeg gradiva, nužno ubrzanje postupka sređivanja *općih spisa*. Ono se postiže, prije svega, uzimanjem u obzir predloženih faktora i pomnim vrednovanjem gradiva prije samog sređivanja. Time se dolazi do pravilne odluke o načinu sređivanja gradiva fonda, što bi trebalo jamčiti najbolju moguću kvalitetu u radu, poštivanje suvremenih normi i preporuka i najbolju moguću dostupnost za krajnjeg korisnika, uz ubrzanje tradicionalnog sređivanja *općih spisa* list po list.

Ključ je u dobroj pripremi i jasnoj distinkciji u pristupu između važnijih i manje važnih fondova te u distinkciji između fondova koji su u cijelosti ili velikom većinom sastavljeni od *općih spisa* i onih koji sadrže samo manje dijelove takvog gradiva. U ovim je drugim slučajevima opravdano izlučivanje čitavih cjelina *općih spisa* puno prihvatljivije. Preporučuje se i bolje planiranje poslova specijalizacijom pojedinih arhivista za određene tipove fondova jer i taj detalj može značajno ubrzati proces sređivanja, budući da se na taj način izbjegava potreba da se uvijek iznova treba upoznavati sa strukturom fonda. Dapače, struktura je već unaprijed spremna.

Nadam se da će ovaj rad biti od koristi kolegama koji tek počinju i pozitivan doprinos rješavanju problema *općih spisa*.

PRILOG 1

UPITNIK

Svrha je ovog upitnika utvrditi praksu postupanja s novijim gradivom u Državnim arhivima u Hrvatskoj, a posebice postupanje s gradivom nastalim prije uvođenja arhivskih znakova i kasnijim gradivom čiji stvaratelji nikad nisu uveli sustav odlaganja spisa u skladu s arhivskim znakovima ili klasama.

Iako se takva dokumentacija u praksi pojavljuje pod mnogim nazivima, radi lakšeg snalaženja u svrhu ovog istraživanja nazivat će je Opći spisi. Ostali učestali nazivi koje susrećemo u praksi jesu: Pismohrana, Spisi, Predmetni spisi, Arhiva, itd.

Pritom se prvenstveno misli na dokumentaciju čiji su stvaratelji koristili jednostavan i jedinstven sustav urudžbenih brojeva za označavanje svih spisa, bez obzira na njihov sadržaj, tj. postoje samo urudžbeni zapisnici i prateće gradivo numerirano od URBR 1 do URBR xy unutar pojedine godine. Uz takve fondove, pojam za ovo istraživanje obuhvaća i veće heterogene cjeline gradiva u sklopu inače dobro ili bolje strukturiranog fonda, odloženog po jednakom principu, a najčešće označenog kao spisi, dopisi, razno, ostalo i sl.

Rezultati će biti iskorišteni za izradu članka. Nijedan pojedinačni odgovor neće biti objavljen, već samo ukupni dobiveni statistički podatci.

Upitnik se ispunjava upisivanjem znaka X na predviđene linije ili u polja te dopisivanjem vlastitog odgovora na predviđene linije ukoliko Vam nijedan ponuđeni odgovor ne odgovara. Odabire se samo jedan odgovor, osim u pitanjima kod kojih je navedeno da je moguće odabrati više od jednog odgovora.

1. Ime i prezime

*opcionalno

2. Ustanova

* Molio bih da upišete naziv ustanove kako bih mogao usporediti praksu među ustanovama i unutar ustanova. Pri iznošenju rezultata, ustanove neće biti imenovane.

3. Pri sređivanju gradivo najčešće sređujete do razine:

___ Serije	20 %
___ Predmeta	46,7 %
___ Komada	13,3 %
___ Ostalo <i>*(dopisati)</i>	20 % (najčešći odgovor – podserije)

4. Pri opisivanju gradiva najčešće opisujete do razine:

☐ Fonda	0 %
☐ Serije	60 %
☐ Predmeta	13,3 %
☐ Ostalo *(<i>dopisati</i>)	26,7 % (najčešći odgovor – podserije)

5. Tijekom sređivanja obavljate sljedeće postupke:

	Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
Uklanjanje dotrajalih ili neadekvatnih omota spisa na razini predmeta i/ili spisa	0 %	0 %	6,7 %	33,3 %	60 %
Uklanjanje spojnica i drugih metalnih dijelova	0 %	0 %	0 %	26,7 %	73,3 %
Poravnavanje izgužvanih ili presavijenih listova	0 %	0 %	13,3 %	33,3 %	53,3 %
Izdvajanje za izlučivanje duplikata	0 %	6,7 %	26,7 %	20 %	46,7 %
Izdvajanje za izlučivanje pojedinih predmeta ili komada kojima su istekli rokovi čuvanja	0 %	0 %	0 %	46,7 %	53,3 %
Izdvajanje za izlučivanje čitavih serija gradiva kojima su istekli rokovi čuvanja (bez detaljnog uvida u svaki pojedini dokument)	46,7 %	20 %	26,7 %	0 %	6,7 %

6. Koliko je prema Vašim saznanjima nesređenog novijeg gradiva u Vašem arhivu:

☐ Nema nesređenog gradiva	0 %
☐ Manje od ¼	6,7 %
☐ Manje od ½	13,3 %
☐ Više od ½	66,7 %
☐ Ne znam	13,3 %

7. Prema Vašim saznanjima, ima li u Vašoj ustanovi neobrađenih fondova novijeg gradiva koji sadrže gradivo koje odgovara opisu Općih spisa?

☐ Nema	0 %
☐ Manji broj neobrađenih fondova	13,3 %
☐ Znatan broj neobrađenih fondova	53,3 %
☐ Gotovo svi neobrađeni fondovi	26,7 %
☐ Ne znam	6,7 %

8. Prema Vašim saznanjima, ima li na području u nadležnosti Vaše ustanove neobrađenih fondova novijeg gradiva koji sadrže gradivo koje odgovara opisu Općih spisa?

☐ Nema	0 %
-------------------------------	-----

___	Manji broj neobrađenih fondova	14,3 %
___	Znatan broj neobrađenih fondova	28,6 %
___	Gotovo svi neobrađeni fondovi	21,4 %
___	Ne znam	35,7 %
9. Jeste li se u svom radu susretali s novijim gradivom koje odgovara u uvodu opisanim Općim spisima?
___	Nikad	0 %
___	Rijetko (do 1/4 obrađenih fondova)	6,7 %
___	Ponekad (do 1/2 obrađenih fondova)	13,3 %
___	Često (do 3/4 obrađenih fondova)	53,3 %
___	Gotovo uvijek (preko 3/4 obrađenih fondova)	26,7 %
10. Kod sređivanja Općih spisa koji čine veliku većinu ili čak cijeli fond koji sređujete:
___	Gradivo ostavljate u prvobitnom redu	13,3 %
___	Gradivo ostavljate u prvobitnom redu, uz izlučivanje sveg gradiva kojemu su istekli rokovi čuvanja	46,7 %
___	Razdvajate gradivo prema sadržaju i formirate nove cjeline (serije) radi bolje preglednosti i lakšeg snalaženja u gradivu	26,7 %
___	Ostalo *(<i>dopisati</i>)	13,3 %
11. Kod sređivanja Općih spisa koji čine samo dio fonda koji sređujete:
___	Gradivo ostavljate u prvobitnom redu, kao zasebnu seriju unutar fonda	17,6 %
___	Gradivo ostavljate u prvobitnom redu, kao zasebnu seriju unutar fonda, ali uz izlučivanje sveg gradiva kojemu su istekli rokovi čuvanja	35,3 %
___	Razdvajate gradivo prema sadržaju, uklapate ga u postojeću strukturu fonda i ukoliko je potrebno, stvarate nove cjeline (serije), radi bolje preglednosti i lakšeg snalaženja u gradivu	35,3 %
___	Izlučujete cjelinu Opći spisi	0 %
___	Ostalo *(<i>dopisati</i>)	11,8 %
12. Kod sređivanja cjeline Općih spisa (ili cijelog takvog fonda!) u slučaju kada nisu sačuvani prateći urudžbeni zapisnici:
___	Gradivo ostavljate u prvobitnom redu, bez rekonstrukcije urudžbenog zapisnika	20 %

___	Gradivo ostavljate u prvobitnom redu, uz rekonstrukciju urudžbenog zapisnika	0 %
___	Razdvajate gradivo prema sadržaju i formirate nove serije radi bolje preglednosti i lakšeg snalaženja u gradivu	66,7 %
___	Izlučujete cjelinu Opći spisi	0 %
___	Ostalo *(<i>dopisati</i>)	13,3 %

13. Prilikom planiranja fondova za sređivanje koji Vas faktori najviše mogu **potaknuti** na sređivanje određenog fonda?

* odaberite do 6 odgovora

___	Velika količina gradiva	1,4 %
___	Mala količina gradiva	0 %
___	Tip fonda ili zbirke (osobni, obiteljski...)	8,5 %
___	Razdoblje nastanka gradiva	7 %
___	Stupanj sređenosti gradiva	7 %
___	Fizičko stanje gradiva (čistoća, plijesan, krhkost, oštećenost, metalni dijelovi...)	9,9 %
___	Potpuna i iscrpna dokumentacija o gradivu i stvaratelju	1,4 %
___	Postojanje ranijih kvalitetnih popisa gradiva	0 %
___	Postojanje kvalitetnih registraturnih pomagala	0 %
___	Jasna struktura gradiva	1,4 %
___	Veliki udio nedefiniranih ili izmiješanih cjelina gradiva u fondu	7 %
___	Raniji tuđi nedovršeni ili poludovršeni pokušaji sređivanja	2,8 %
___	Sličnost s fondovima koje ste već sređivali	5,6 %
___	Vaše vrednovanje gradiva fonda	12,7 %
___	Politika sređivanja vaše ustanove	15,5 %
___	Veliki interes korisnika	18,3 %
___	Ostalo *(<i>dopisati</i>)	1,4 %

14. Prilikom planiranja fondova za sređivanje koji Vas faktori najviše mogu **odvratiti** od sređivanja određenog fonda?

* odaberite do 6 odgovora

___	Velika količina gradiva	6,5 %
___	Mala količina gradiva	3,2 %
___	Tip fonda ili zbirke (osobni, obiteljski...)	6,5 %
___	Razdoblje nastanka gradiva	6,5 %

___	Stupanj sredenosti gradiva	3,2 %
___	Fizičko stanje gradiva (nečistoća, plijesan, krhkost, oštećenost, metalni dijelovi...)	4,8 %
___	Nepostojanje ikakve dokumentacije o gradivu i stvaratelju	6,5 %
___	Nepostojanje ranijih kvalitetnih popisa gradiva	0 %
___	Nepostojanje registraturnih pomagala	0 %
___	Nepostojeća ili nejasna struktura gradiva	3,2 %
___	Veliki udio nedefiniranih ili izmiješanih cjelina gradiva u fondu	3,2 %
___	Raniji tuđi nedovršeni ili poludovršeni pokušaji sređivanja	4,8 %
___	Različitost od fondova koje ste već sređivali	6,5 %
___	Vaše vrednovanje gradiva fonda	14,5 %
___	Politika sređivanja vaše ustanove	14,5 %
___	Mali interes korisnika	16,1 %
___	Ostalo *(<i>dopisati</i>)	0 %

SAŽETAK

Opći spisi u modernoj arhivistici

Rad se bavi proučavanjem problema pri sređivanju novijeg gradiva, prije svega onoga nastalog nakon 1945. godine. Procjenjuje se da najveći problem u tom pogledu predstavljaju tzv. *opći spisi*, odnosno cjeline gradiva ili čitavi fondovi kod kojih se pri nastajanju nije primjenjivao nikakav sustav odlaganja spisa, stoga što u vrijeme nastanka gradiva takav sustav nije ni postojao ili zato što se stvaratelj gradiva nije pridržavao propisa nakon uvođenja obavezne primjene sustava odlaganja spisa. Radi se, dakle, o spisima koji su unutar pojedine godine odlagani po sustavu rastućeg urudžbenog broja, bez obzira na značajnu sadržajnu raznolikost gradiva.

Predstavljeni su rezultati upitnika provedenog među arhivistima za potrebe ovog rada, a kojem je svrha bila prikupiti iskustva, rješenja i mišljenja kolega te pristupe koji se koriste u drugim hrvatskim arhivima.

Na temelju analize rezultata upitnika i osobnih iskustava autor donosi svoje viđenje rješenja u vidu osam faktora koje je nužno uzeti u obzir prilikom odabira načina sređivanja fondova koji sadrže *opće spise*, a čiji je zadatak olakšati i ubrzati sređivanje takvih fondova.

Faktori:

1. *Makrovrednovanje (vrednovanje fonda kao cjeline, uključujući i stvarni i pretpostavljeni interes korisnika)*
2. *Mikrovrednovanje (vrednovanje cjelina u gradivu pojedinog fonda, uključujući stupanj sređenosti fonda i uvid u gradivo)*
3. *Registraturna pomagala (urudžbeni zapisnici)*
4. *Postojanost sustava odlaganja spisa*
5. *Količina gradiva / količina općih spisa u cjelini gradiva*
6. *Raspoloživo vrijeme i ljudski resursi*
7. *Sličnost s prethodno sređivanim fondovima*
8. *Fizičko stanje gradiva*

Cilj je Rada potaknuti promišljanje navedene problematike te pridonijeti pronalasku idealne metode suprotstavljanja ovom problemu, njegovu rješavanju i posljedičnom ubrzavanju rješavanja problema velikih zaostataka u sređivanju novijeg gradiva.

SUMMARY

General Documents in Modern Archive Sciences

The paper deals with the studies of the problem encountered in the arrangement of recent archives, especially those created after 1945. It is estimated that the greatest problem in this view lies in the so called *general documents*, namely units of archives or entire fonds in whose creation no systematic filing was applied, whether because at the time of creation such a system did not exist or because the creator of archives did not abide by the rules once the mandatory application of filing system was introduced. These are therefore documents which were filed following an ascending reference number regardless of a noticeable variety of contents of the archives.

The results of a questionnaire conducted among archivists for the purpose of this paper and in order to collect experiences, solutions and opinions of the colleagues and approaches used in other Croatian Archives are presented.

Based on the analysis of the questionnaire results and personal experience, the author brings his own view of the solution comprising eight factors which need to be considered in the choice of the manner of arrangement of the fonds that contain *general records*, and whose goal is to facilitate and accelerate the arrangement of such fonds.

The factors are as follows:

1. *Macro assessment (assessment of the fonds as a unity, including the actual and assumed interest of the user)*
2. *Micro assessment (assessment of units within the archives of particular fonds, including the level of arrangement of the fonds and access to the archives)*
3. *Registry aids (central record)*
4. *Constancy of record filing system*
5. *Archives quantity / quantity of general records within the entirety of archives*
6. *Available time and human resources*
7. *Similarity with previously arranged fonds*
8. *Physical condition of archives*

The aim of the paper is to encourage the consideration of the above-mentioned problem and contribute to the discovery of an ideal method to confront this problem, to its resolution and to the consequential accelerated resolving of the problem of enormous backlogs in the process of arranging recent archives.

RIASSUNTO

Atti generali nell'archivistica moderna

Il testo esamina il problema che sorge nella sistematizzazione del materiale più recente, soprattutto quello successivo all'anno 1945. Si stima che il maggior problema a questo riguardo sia rappresentato dai cosiddetti *atti generali*, ovvero le unità del materiale o i fondi completi nella cui formazione non è stato applicato nessun sistema di archiviazione, sia perchè nel periodo della sua formazione un sistema di questo tipo non esisteva o perchè il creatore del materiale non rispettava le regole in seguito all'introduzione dell'applicazione obbligatoria del sistema di archiviazione. Si tratta, quindi, di atti che, all'interno di un determinato anno, sono stati archiviati seguendo il sistema del crescente numero di protocollo, senza tener conto della significativa diversità dei contenuti del materiale.

Sono stati presentati i risultati di un questionario compilato dagli archivisti per le necessità di questo lavoro, con lo scopo di raccogliere esperienze, soluzioni e opinioni dei colleghi nonché approcci usati negli altri archivi croati.

In base all'analisi dei risultati del questionario e in base alle esperienze personali, l'autore riporta la propria opinione riguardante la soluzione, rappresentata in otto fattori, che bisogna prendere in considerazione nel momento della scelta del modo della sistematizzazione dei fondi che comprendono gli *atti generali* con l'obiettivo di facilitare e accelerare la sistematizzazione di questi fondi.

I fattori sono i seguenti:

1. *La macro-valorizzazione (valorizzazione del fondo come unità, prendendo in considerazione l'interesse reale e presunto dell'utente)*
2. *La micro-valorizzazione (valorizzazione delle unità del materiale di un determinato fondo prendendo in considerazione il livello della sistematizzazione del fondo e l'accesso al materiale)*
3. *Gli strumenti di registrazione (registri di protocollo)*
4. *L'esistenza del sistema di archiviazione*
5. *La quantità del materiale / quantità di atti generali nel materiale intero*
6. *Il tempo e le risorse umane disponibili*
7. *La somiglianza con i fondi precedentemente sistematizzati*
8. *Lo stato fisico del materiale*

Lo scopo del lavoro è sollecitare una riflessione sulla problematica citata e contribuire al ritrovo di un metodo ideale per contrapporsi al problema in questione, per trovare una soluzione e per la consecutiva accelerazione nella soluzione del problema che vede significanti arretrati nella sistematizzazione del materiale più recente.